

ATT GESTALTA MÄSSAN IDAG

SÄRTRYCK UR *MISSALE*,
KAPITLET »KOMMENTAR OCH ANVISNINGAR»

ARTOS

Föreliggande häfte är ett särtryck av kapitlet "Kommentar och anvisningar" i *Missale*, H. Glamsjö, M. Isacson och M. Löwegren (red.), Skellefteå: Artos 2008. På ett par punkter är texten ändrad: källhänvisningarna har utgått och sidhänvisningarna har antingen ändrats eller strukits.

Detta häfte får fritt kopieras så länge källan framgår.

© Artos & Norma bokförlag 2008

GRAFISK FORM: Mikael Isacson.

Artos & Norma bokförlag
Kyrkstadsvägen 6, 931 33 Skellefteå
Telefon 0910-77 91 02, fax 0910-77 91 55
e-post: info@artos.se
www.artos.se

ATT GESTALTA MÄSSAN

På den dag som kallas solens dag samlas vi alla, från städerna och från landet. Man läser ur apostlarnas hågkomster och profeternas skrifter så länge som tiden räcker. När föreläsaren har slutat håller föreståndaren ett anförande, och uppmanar ivrigt till att efterfölja dessa sköna ord. Därefter reser vi oss alla tillsammans och ber, och när vi har avslutat bönen bärs bröd, vin och vatten fram. Föreståndaren frambär efter förmåga böner och tacksägelse, och folket stämmer in med "Amen". Sedan delas de välsignade gåvorna ut och tas emot av var och en, och åt dem som inte är närvarande sänds de ut av diakonerna.

Justinus Martyrens *Apologi*

Justinus Martyren beskriver hur söndagens mässa firades på 150-talet efter Kristus. Där känner vi igen de viktigaste momenten i en kristen gudstjänst: läsningen ur Guds ord och firandet av Herrens måltid. Med den inledande samlingen och avslutande sändningen får vi den fyrfaldiga struktur (Samling–Guds ord–Måltiden–Sändning) för eukaristins firande som format kyrkans gudstjänst genom århundraden, även i Svenska kyrkan.

Firandet av eukaristin har sitt historiska, teologiska och ekumeniska sammanhang. Vårt firande av eukaristin är sammanvävt med Guds folks firande i alla tider. Mässans mening hämtas ur den gudomliga uppenbarelsen. Mässan är fylld av bibliska ord och fraser – såväl alluderingar som direkta citat – men också präglad av kyrkans fortgående reflektion över denna uppenbarelse. Det grundmönster som finns i

mässan är en direkt återspeglning av kyrkans bekännelse till den Treenige. Såsom kyrkan ber, så tror hon också (*lex orandi, lex credendi est*).

Genom Kristi liv, död och uppståndelse har hela världens befrielse och nyskapelse påbörjats. Söndagen, Herrens dag, då Kristus steg fram ur graven, är därför den främsta dagen för mässans firande. Vi firar mässan "till dess han kommer" (1 Kor 11:26), som ett föregripande av den dag då Gud skapar "nya himlar och en ny jord där rättfärdighet bor" (2 Pet 3:13). I mässan får vi lyssna till det ord som rör alla människor, i bön bära fram vår värld med all dess nöd och bära fram skapelsens gåvor, bröd och vin, för att Gud ska helga dem genom sin Ande och göra dem till bärare av Kristi gudomliga liv, hans kropp och blod; med honom förenas vi sedan i kommunionen. Mässan kan på så vis genomsyra hela vårt liv, vara en källa till helgelse och förnyelse, och en drivkraft för rättvisa och försoning mellan människor.

För den lokala gestaltningen av mässan lämnar den gällande kyrkohandboken (HB 86) stor frihet åt den enskilda församlingen. Denna frihet att avpassa mässan efter den konkreta situationen utövas under ansvar. Å ena sidan är kyrkohandboken inte en sammanställning av orubbliga formuleringar. På vissa punkter kan och måste språkbruket variera, även när handboken inte formellt uppmanar till det. Ett exempel är uppmaningen till bön som inte endast bör lyda "Låt oss bedja", utan mycket väl kan varieras med "Låt oss be tillsammans", "Låt oss nu be för ..." eller liknande. Ett annat exempel är vilka språkformer man väljer att använda (t.ex. *gett/givit; bedja/be*). Även formuleringar i enskilda böner kan behöva ändras, men utan att de bärande teologiska tankarna förvanskas. I en mässan med stor tonvikt på barn och ungdomar kan man t.ex. behöva göra språket enklare och mer direkt. Friheten borde också gälla valet av musik, inte bara vad gäller psalmer/sånger utan även musiken till mässans ordinarium.

Å andra sidan kan kyrkohandboken inte reduceras till en exempel-samling, utgiven bara för att inspirera präster och församlingar. Mässans gestaltning kan aldrig vara en fråga enbart för den lokala församlingen eller den enskilde prästen. Såväl i sin struktur som i enskilda detaljer måste den lokala mässan svara mot liturgins och trons innersta väsen, anknyta till den allmänkristna liturgitraditionen och ge uttryck för allmänlig och apostolisk tro. Friheten utövas under ämbetsansvar och kräver kunskap om kyrkans tro och liturgins mönster. Att vara trogen

kyrkohandboken handlar därför inte om att kunna läsa rätt innantill, utan om att vara trogen dess intention och anda samt mässans mening och inre logik.

Hur den lokala mässan bör gestaltas avgörs huvudsakligen av tre faktorer: liturgins gemenskapskaraktär, gudstjänstrummet och antalet deltagare samt just liturgins innehåll och inre logik. Dessa faktorer kommenteras här samtidigt som konkreta förslag lämnas för mässans utformning.

LITURGIN – GUDS FOLKS GEMENSAMMA FIRANDE

Mässan – inte minst söndagens högmässa – är hela församlingens angelägenhet, en gemensam fest och gudstjänst. Kristus har gjort oss ”till ett kungadöme, till präster åt sin Gud och Fader” (Upp 1:6). Församlingen är tillsammans och i sin helhet ”ett utvalt släkte, kungar och präster” som ska ”förkunna hans storverk” (1 Pet 2:9). Denna församlingens uppgift i världen uttrycks och fullkomnas i liturgin. Mässan är centrum i kyrkans och därmed församlingens liv. Det gemensamma lyssnandet till Herrens ord och firandet kring Herrens bord gör församlingen och kyrkan till vad den är: Kristi kropp (1 Kor 10:16–17). Mässan manifesterar samspelet mellan alla de nådegåvor som Gud genom Anden skänker för att bygga upp församlingen och kyrkan.

Liturgins gemenskapskaraktär fordrar ett aktivt deltagande av hela församlingen i de partier som är avsedda för detta och en genomtänkt rollfördelning.

GEMENSAMT DELTAGANDE

Mässordningen räknar med *allas* gemensamma deltagande i böner, lovsånger, syndabekännelse, trosbekännelse och liturgins alla amen. Det är som gemenskap församlingen lyssnar till Herrens ord och svarar på hans tilltal, firar Herrens åminnelse och i eukaristin blir delaktig i hans gudomliga liv.

Ett stort yttre deltagande är inte nödvändigt för den inre delaktighet som eftersträvas. Men att involvera fler människor än prästen i synliga uppgifter kan, när det görs med inlevelse, både uttrycka och skapa delaktighet.

ROLLFÖRDELNING

Prästen (huvudcelebranten) har en begränsad, men viktig, uppgift i liturgin: att leda gudstjänsten. Denna uppgift ligger i prästämbetet och prästen representerar Kristus, församlingens herde, som sade: "Jag är mitt ibland er som er tjänare" (Luk 22:27). Prästen öppnar och avslutar det gemensamma firandet i den treenige Gudens namn samt ber de böner under mässans lopp som samlar upp den gemensamma bönen och tillbedjan (kollektbönen, avslutningen på kyrkans förbön, bönen över gåvorna samt bönen efter kommunionen). Vidare är det i regel prästen som predikar. Det är också prästen som sjunger och läser den eukaristiska bönen (prefation och nattvardsbön).

Att leda det gemensamma firandet av eukaristin innebär också att respektera den gudstjänstfirande församlingen såsom handlande subjekt. Prästen bör därför inte fylla i de svar som är församlingens (inkl. mässans många amen). Om inte denna dialog bevaras, tystnar lätt församlingen.

När *flera präster* tjänstgör, är en av dem tydligt huvudcelebrant. Övriga präster kan ha olika uppgifter, även om flera präster med fördel kan tjänstgöra utan att var och en har specifika uppgifter. Se vidare under avsnittet "Koncelebrerad mässa", s. 45f.

Diakonen kan ha uppgifter i liturgin; traditionellt har det varit att (bära evangelieboken och) läsa evangeliet samt distribuera det konsekrerade vinet vid kommunionen. Det är också lämpligt att diakonen är delaktig i kyrkans förbön och dukar altaret vid offertoriet, för att tydliggöra sambandet mellan liturgi och diakoni. Se vidare under avsnittet "Diakonen", s. 37f.

Alla övriga uppgifter i liturgin bör fördelas mellan lekmän, dvs. icke-vigda gudstjänstfirare. Högmässans två första läsningar kan läses av en eller två *textläsare*. En eller flera kan medverka i kyrkans förbön som *förebedjare*. Ett flertal *ministranter* kan t.ex. bära kors och ljus i processioner. Se vidare under avsnittet "Ministranterna", s. 39. Församlingens *kyrkvårdar* kan efter lokal tradition ha olika typer av uppgifter i mässan. En viktig funktion är att fungera just som vårdar: att hälsa välkommen och överlämna psalmbok när församlingen anländer.

Sång och musik understödjer det gemensamma firandet av mässan och gör att fler människor blir involverade i konkreta uppgifter. Psaltarpsalmen mellan de två första läsningarna och responsoriala alternativ av mässans

sjungna partier kan t.ex. intonas av en *försångare* eller *kör*. I detta arbete har *kyrkomusikern* naturligtvis ett speciellt ansvar.

MUSIKEN I MÄSSAN

Även valet av musik är väsentligt för att mässan ska kunna vara ett gemensamt firande och främja gemenskap, men musiken är inget självändamål utan ska tjäna liturgiins inre logik. Musiken beledsagar vissa moment och tydliggör mässans höjdpunkter. Psalm-, sång- och musikval bör därför göras med hänsyn till funktionen i liturgen; all musik i mässan måste förstärka vad det aktuella ledet i mässordningen vill uttrycka.

Ingångspsalm, offertoriepsalm, sång under kommunionen och slutpsalm (vid alternativ A för mässans sändning) sjungs för att beledsaga handlingar i liturgen, liksom sången före evangeliet och O Guds lamm. Övriga sånger i mässan (Herre, förbarma dig, *Gloria och Laudamus*, psaltarpsalm mellan textläsningarna, Helig och lovpsalm, om alternativ B för mässans sändning används) utgör en egen handling. En del av dessa moment kan även läsas men kommer mer till sin rätt i sjungen form, framför allt *Gloria och Laudamus*, Helig samt halleluja före evangeliet. Även acklamationen efter evangeliet och det amen som avslutar nattvardsbönen bör sjungas.

Kören är först och främst en del av församlingen. Dess viktigaste funktioner är att understödja liturgen och den gemensamma församlingssången. När körsång som inte är kopplad till enskilda moment i mässan förekommer, bör dessa sånger inte bryta flödet i liturgen. De kan sjungas t.ex. efter predikan, under eller efter kommunionen samt som postludium.

BARNEN I MÄSSAN

Genom dopet blir en människa fullvärdig medlem av Guds folk. Även barn behöver därmed fira gudstjänst, och mässan bör avpassas så att ett gemensamt firande med människor av alla åldrar blir möjligt varje söndag. Barnen kan ges liturgiska uppgifter, t.ex. som ministranter, att ringa i kyrkklockorna eller att vara med i offertorieprocessionen. Även valet av musik – såväl sånger och psalmer, som mässans ordinarium – är viktigt för att integrera barnen i mässan.

Om man har söndagsskola under gudstjänsten, måste denna betraktas som en integrerad del av liturgen. Det är t.ex. mindre lämpligt att barnen

går till söndagsskolan under sången före evangeliet, eftersom det tar udden av evangeliet som höjdpunkten i ordets liturgi.

Om särskilda familjemässor firas, är det av såväl pedagogiska som liturgiska skäl viktigt att de behåller samma grundläggande struktur som den ordinarie mässan (se nedan om mässans inre logik). Det är bättre att förkorta och förenkla enskilda moment, än att stryka väsentliga delar av mässan.

TYSTNAD

I mässan bör finnas utrymme för ro, besinning och tyst bön. En stunds tystnad för stilla bön är lämplig:

- för samvetsrannsakan i samband med botakten,
- vid kollektbönen (mellan "Låt oss be" och själva bönen),
- efter predikan eller, om man inte predikar, efter evangeliet med acklamation,
- efter kommunionen (efter ordnandet av nattvardskärlen men före bönen efter kommunionen).

Tystnaden efter evangeliet/predikan och efter kommunionen, om man sjungit under densamma, kan med fördel vara längre. För att tystnaden ska bli meningsfull är det viktigt att man ger anvisningar om den och motiverar den.

DET SYMBOLISKA HANDLANDET

Det symboliska handlandet spelar en viktig roll i liturgin och kräver eftertanke. Symboliska handlingar och ting är inte bara hjälpmedel för att förtydliga liturgins trosinnehåll. De är också uttryck för att vi med hela vår varelse blir indragna i och accepterar att bli indragna i liturgins skeende. Symboler är därför inget man "uppfinner", utan snarare något man "finner". Frågor om kroppsställningar, handrörelser etc. kan alltså inte bli "adiafora" i den meningen att vi helt kan bortse från om och hur vi utför sådant.

Prästens handlande i gudstjänsten måste även på detta plan stå i samklang med vad uppgiften är: att leda gudstjänsten, inte att ensam fira den. De symboliska handlingarnas innebörd måste vara gripbar för församlingen. Alla symboler är inte lika talande och en alltför stor mängd symboler kan snarare fördunkla och skapa främlingskap än bidra till att levandegöra och förtydliga liturgin. Idealet för det liturgiska handlandet

kan sammanfattas i det engelska uttrycket *noble simplicity*, dvs. ett tydligt, enkelt och värdigt firande av liturgin.

Övning är nödvändig för alla inblandade, inte minst för prästen. Det skapar den säkerhet som gör en naturlig och avspänd hållning möjlig. Alla åtbörder måste hållas fria från det sentimentala och teatrala men framför allt motsvaras av en inre hållning, så att vår själ står i samklang med vår kropp.

LITURGINS PLATS – KYRKORUMMET

Kyrkan är ett heligt rum, under bön avskilt för församlingens gemensamma gudstjänst. Dess form, möblering och utsmyckning står alltid i gudstjänstfirandets tjänst. Det är mässans mening – dess inre logik – som ska ges en konkret gestaltning i rummet.

Mässans två huvudavdelningar – Guds ord och måltiden – bör ha tydliga fokus i kyrkorummet: altaret respektive ambon (predikstolen).

Altaret är i första hand ett bord där Herrens måltid firas och bör användas enbart som plats för själva eukaristin. Altaret är också en symbol för Guds närvaro och en påminnelse om att Frälsaren "framburit sig själv som ett felfritt offer åt Gud" (Heb 9:14). Ett kors bör därför placeras på eller i närheten av altaret. Vid ett fristående altare får korset inte skymma sikten vid måltiden och bör placeras bredvid altaret eller över det. På ett fristående altare bör därför också antalet prydnader – blommor, ljus o. dyl. – hållas till ett minimum. I annat fall finns risken att det uppstår en barriär mellan församlingen och prästen bakom altaret. Färska blommor kan placeras i en större vas på golvet och även ljusen kan placeras på fristående ljusstakar bredvid altaret.

För antalet ljus på eller vid altaret finns ingen särskild reglering. En enkel princip är att fler ljus används på de stora Kristusfesterna och färre på vanliga sön- och helgdagar samt på vardagar, t.ex. sex ljus under jul och påsk, fyra ljus på vanliga sön- och helgdagar samt två ljus i advent, fastan och på vardagar.

Ambon – eller predikstolen, om den inte är placerad så att den hamnar utanför rummets naturliga liturgiska centrum – är ordets plats: därifrån läses och utlägges bibeltexterna. Samtliga läsningar och predikan bör ske från samma plats. Eftersom ambon är platsen för Guds ord bör

pålysningar och allmän information inte ges därifrån. För försångare och för kyrkans förbön kan man överväga möjligheten att ha en enkel pulpet. Ambon kan utsmyckas med ljus och blommor för att understryka vikten av Guds ord.

Sedilian – en stol eller bänk för prästen att sitta på – har i regel sin plats bakom ett fristående altare eller i ena sidan av koret. Om den är placerad vid sidan av altaret kan en enkel läspulpet eller ett knäfall placeras framför. Vid sedilian kan även diakon, assisterande präst och ministranter sitta.

Kredensbordet är ett mindre bord som står i närheten av altaret. På det kan altarkärl och annat som ska användas vid måltiden stå fram till offertoriet.

Ett *sakramentskåp* (tabernakel) kan finnas i koret, där överblivna konsekrerade oblater (*consecrata*) förvaras för utdelning bland de sjuka eller i samband med nästa mässa.

Rummets konkreta möblering är beroende av vilket sätt kyrkorummet utnyttjas i mässan. Det finns här två skilda modeller: *ad orientem* ("mot öster") och *versus populum* ("mot folket"). Altarets funktion och dess symbolvärde skiljer sig mellan dessa modeller. Även om många svenska kyrkorum i sitt nuvarande skick inte är ideala för att renodla någon av dem, bör man sträva efter att inte blanda vad som i grunden är två olika symbolsystem.

Celebration *ad orientem* uttrycker riktningssymboliken mot öster i kyrkorummet och i liturgin: *via sacra*, den heliga vägen, mot det himmelska Jerusalem, inför Guds tron, vänd mot den kommande Kristus. Betoningen ligger på *Guds transcendens* och liturgiins *eskatologiska fullbordan*.

Då mässan firas *versus populum* betonas *Guds närvaro* och liturgiins *gemenskapskaraktär*. Altaret är fristående, så att prästen under måltiden kan stå bakom altaret, vänd mot den övriga församlingen. Det som sker vid altaret sker för alla och i allas namn. Celebration *versus populum* ställer särskilda krav på prästen; allting som sker vid altaret syns mycket väl, vilket kräver tydlighet och återhållsamhet i gester.

I en del kyrkor med väggfast altare kan det vara tänkbart att ställa fram ett altarbord för att möjliggöra *versus populum*. Det väggfasta altaret ska då inte kläs eller behandlas som ett altare i liturgin. Kyrkorummet bör endast ha *ett* fokus för måltiden.

Vid ett fristående altare bör prästen inte växla mellan att stå *versus*

populum och *ad orientem*, vare sig mellan olika moment i en och samma mässa eller mellan olika gudstjänster, eftersom innebörden i såväl *ad orientem*- som *versus populum*-modellen fördunklas. Prästen bör alltså inte stå framför altaret vänd *ad orientem* under inledningen och under ordets liturgi, eller i gudstjänster utan nattvard, om mässan i kyrkorummet firas *versus populum*. När sedilian är placerad vid sidan av altaret behöver prästen inte heller vända sig mot altaret när bönerna beds.

I anslutning till vad som blivit ekumenisk, liturgisk praxis utgår de följande instruktionerna från att mässan firas *versus populum*. Därmed blir också genomgången mer överskådlig. Korta anvisningar för mässans firande *ad orientem* återfinns i ett särskilt avsnitt, s. 44f.

MÄSSANS INRE LOGIK

Grundstrukturen i vår mässordning är den allmänkyrkliga, som är rotad i Herrens instiftelse och i vad som skedde vid de första kristnas söndagliga sammankomster. I HB delas mässan in i fyra delar, i detta missale med följande benämningar:

- I. Samling
- II. Guds ord (Ordets liturgi)
- III. Måltiden (Eukaristins liturgi)
- IV. Sändning

När det konkreta gestaltandet av mässan kommenteras nedan, är utgångspunkten att det yttre skeendet ska understryka och underlätta förståelsen av mässans struktur och mening, dess inre logik.

SAMLING

Mässans samling (i detta missale t.o.m. kollektbönen) är dess öppning i bot, bön och lovsång. Dess olika moment syftar till att föra samman församlingen till en gemenskap och förbereda den för att lyssna till Herrens ord och fira eukaristin. Mässans samling måste fungera just som en inledning och får därför inte vara för lång eller innehålla onödiga upprepningar: en enda rörelse, en båge från den första ton som ljuder eller det första ord som sägs fram till amen i kollektbönen. Denna enhet kan markeras genom att församlingen står upp under hela inledningen, från ingångsprocession till kollektbön.

Inledningen har i västerländsk tradition alltid varit flexibel, för att kunna ange graden av solennitet och genom kyrkoårsmarkeringen inrikta församlingen på dagens firningsämne. Vardagsmässan bör gestaltas under enklare former än söndagens högmässa, likaså bör den speciella karaktären i advent och fastan markeras genom att t.ex. *Gloria och Laudamus* utesluts.

INGÅNG

En ingångspsalm bör vara känd och ganska kort. När mässan inleds med procession måste den vara tillräckligt lång för att processionen ska hinna fram och alla komma till sina platser. Psalmen kan förbereda dagens ämne eller ha ett allmänt inledande innehåll: Guds närvaro, samling, beredelse, upptakt.

När prästen under ingångspsalmen träder inför Guds altare kan detta ske under enklare eller högtidligare former. På sön- och helgdagar kan det ske genom procession med kors- och ljusbärare och eventuellt andra ministranter, diakon och assisterande präst. Även andra kan delta i processionen, men den bör inte ha karaktären att "dagens medverkande" gör entré utan uttrycka Guds folks vandring mot det himmelska Jerusalem.

I processionen går kors och ljus först. Efter dem kan – i följande ordning – ev. andra lekmän, kör, andra ministranter, diakon, assisterande präst gå. Huvudcelebranten går sist.

De som deltar i processionen kan visa altaret vördnad genom att buga och prästen kan kyssa altaret. Om det finns ett tabernakel i koret kan man istället för att buga visa Kristus, närvarande i det reserverade sakramentet, vördnad genom att knäfalla med höger knä, s.k. genuflektion.

Om evangelieboken bärs med i processionen bör den hållas högt, så att alla kan se den. Den kan placeras stående eller liggande mitt på altaret fram till evangelieläsningen, eller placeras direkt på ambon för att användas under alla textläsningarna.

Efter psalmen börjar prästen med den trinitariska invokationen, "I Faderns och Sonens och den helige Andes namn" eller "Välsignad är Herren vår Gud, Fader, Son och helig Ande, nu och alltid och i evighet", och gör korstecknet över sig själv. Därefter kan prästen breda ut armarna och hälsa församlingen med en salutation, se mässordningen.

BOTAKTEN

Prästen introducerar kort dagens mässa och uppmanar till rannsakan och bekännelse. Detta beredelseord bör inte vara så långt att det bryter mässans och inledningens rytm; om flera präster deltar, bör därför huvudcelebranten hålla det. Beredelseordet bör följas av en stunds tystnad för bön och rannsakan.

Botakten ges i detta missale fyra alternativa utformningar. Det första är en traditionell syndabekännelse. Det andra en kyrielitania med botkaraktär, som kan växla efter kyrkoåret. Denna litania ska inte förväxlas med de kyrielitanior som finns i HB och som är tänkta att sjungas efter syndabekännelsen ("Herre, du blev vår broder" och "Du evigt strålande morgonsol"). En speciell variant av kyrielitania är en något längre och ortodoxt inspirerad litania. Dessa litanior kan sjungas av präst eller försångare. Det fjärde alternativet är att botakten blir en erinran om Guds förekommande nåd i dopet. Inte minst i påsktiden kan detta alternativ användas.

Mässans gemensamma botakt kan egentligen inte ersätta den enskilda, sakramentala bikten och avlösningen. Om man vill understryka detta, kan botakten ges en utformning som inte förväxlas med biktordningen. När botakten är en traditionell syndabekännelse, kan det ske genom att prästen istället för absolutionen uttalar en mer allmän försäkran om Guds nåd (jfr 1 Joh 1:9, 1 Tim 1:15). I så fall bortfaller tackbönen. Kyrielitania och doperinran avslutas alltid med en bön om Guds förlåtelse.

Botakten beds av prästen med sammanförda händer. Vid absolutionen – men inte vid löftesordet – kan prästen göra korstecknet över församlingen.

HERRE, FÖRBARMA DIG

Om Herre, förbarma dig inte ingått i botakten, sjungs eller läses det trefaldigt, sexfaldigt eller niofaldigt. Det kan föregås av "Helige Herre Gud ...", som kan sjungas av prästen eller en försångare. Herre, förbarma dig beds av prästen med sammanförda händer.

LOVSÅNGEN (GLORIA OCH LAUDAMUS)

Gloria och Laudamus sjungs på sön- och helgdagar, men bör utelämnas under advent och fastan för att markera dessa kyrkoårstiders speciella karaktär. I vardagsmässan sjungs normalt inte *Gloria och Laudamus*; ett undantag kan vara veckan efter Juldagen respektive Påskdagen.

Prästens partier i *Gloria och Laudamus* kan sjungas av en försångare, som då lämpligen befinner sig i koret. Även under *Gloria och Laudamus* håller prästen sina händer sammanförda.

KOLLEKTBÖNEN

En kollektbön är, som framgår av namnet, en bön som *samlar*; församlingens tysta bön och hela mässans inledning samlas upp i denna bön. I evangelieboken (EB 02) har den traditionella benämningen "kollektbön" ersatts av "dagens bön", vilket ger intryck av att det finns endast en speciell bön för varje söndag. Så är inte fallet i detta missale. Här finns fyra specifika böner för varje söndag: kollektbön, avslutningsbön på kyrkans förbön, bön över gåvorna och bön efter kommunionen. Den traditionella benämningen är väl inarbetad och har därför bibehållits här.

Som inledning till bönen uppmanar prästen "Låt oss be" eller använder den längre formulering som återfinns för respektive sön- och helgdag. Denna uppmaning kan föregås av en salutation, om den inte förekommit i mässans inledning. Efter uppmaningen till bön bör en stunds tystnad följa, under vilken alla kan be enskilt. Därefter ber prästen med lyfta händer kollektbönen; vid det avslutande "Genom Jesus Kristus ..." förs händerna samman.

För varje sön- och helgdag finns två kollektböner angivna. I princip är den första hämtad ur EB, medan den andra härrör från en serie kollektböner som utarbetats speciellt för detta missale. Dessa senare kan användas vid vardagsmässan eller i söndagens mässa. "Vid särskilda tillfällen kan den präst som leder gudstjänsten ersätta någon av de i evangelieboken angivna bönerna med en annan bön" (förordet till EB). På några få sön- och helgdagar har bönen från EB modifierats eller ersatts med en annan bön, eftersom den bedömts vara teologiskt eller liturgiskt mindre lämplig.

Kollektbönerna har redigerats med en fast trinitarisk avslutningsformulering ("Genom din Son Jesus Kristus ..."), som ansluter till vad som på senare år blivit ekumenisk praxis i Sverige.

Kollektbönen kan sjungas.

GUDS ORD

Karaktären på ordets liturgi är annorlunda än mässans samling. De moment som denna del av mässan innehåller ger en tydlig dialog: Gud talar till oss (bibeltexter och predikan), vi tar emot hans ord och svarar på det (eftertanke, sång, trosbekännelse och förbön). Hemligheten i en levande ordets liturgi ligger mycket i att ta tillvara denna dialogstruktur.

Centrum under ordets liturgi är Guds ord och dess plats, ambon. För att betona enheten under denna del av mässan bör bibelläsningarna och predikan ske från samma plats. Under de första läsningarna sitter prästen och har sin uppmärksamhet riktad mot ambon.

DE FÖRSTA LÄSNINGARNA UR BIBELN

I söndagens högmässa läses normalt gammaltestamentlig text, epistel och evangelium. Pastoral skäl kan motivera att en av de två första texterna utelämnas, t.ex. i en mässa anpassad för barn och familjer. I vardagsmässan läses normalt gammaltestamentlig text eller epistel samt evangelium.

De första texterna läses lämpligen från ambon (predikstolen) av en eller två textläsare ur församlingen. Före den första läsningen kan prästen säga "Låt oss nu lyssna till Herrens ord", "Hör Herrens ord på (sön- eller helgdagens namn)" el. dyl. Textläsarna kan introducera respektive läsning med att ange från vilken bok texten är hämtad, t.ex. "Läsning ur (första Mosebok, profeten Jesajas bok, Paulus brev till ...)". Däremot finns ingen anledning att även ange kapitel och versar. Läsningen avslutas med att textläsaren, efter en kort andhämtningspaus, säger "Så lyder Herrens ord".

PSALTARPSALM MELLAN LÄSNINGARNA

En psaltarpsalm bör sjungas (eller läsas) från ambon efter den första läsningen. Den blir en brygga mellan Gamla och Nya testamentets läsningar och har karaktären av bön och meditation, av lovsång eller av profetia. I detta missale finns en psaltarpsalm med tillhörande antifon föreslagen för varje sön- och helgdag; den kan sjungas på en enkel recitationston. Förslaget anknyter till psaltarpsalmerna i EB.

När psaltarpsalmen inte kan sjungas, kan den med fördel läsas. Denna recitation leds i så fall av den som läst den första läsningen. Oavsett om

psaltarpsalmen sjungs eller läses sker det på samma sätt. Först sjungs/läses psaltarpsalmens antifon, som församlingen upprepar. Därefter sjungs/läses ett lämpligt antal verser ur psalmen, efter vilka församlingen återigen upprepar antifonen. Till skillnad från tidegården avslutas inte psaltarpsalmen i mässan med "Åra vare Fadern ...".

SÅNG FÖRE EVANGELIET

När ett halleluja med tillhörande vers sjungs före evangeliet ger det en tydlig rytm i ordets liturgi. En försångare eller kör kan intonera hallelujat och församlingen stämma in i det. Därefter sjungs en vers, som förbereder evangelieläsningen. Förslag till verser återfinns under respektive sön- och helgdag. Efter versen upprepar alla hallelujat. Efter evangelieläsningen kan halleluja, utan vers, sjungas igen. Många olika tonsättningar finns till halleluja, t.ex. sv. ps. 679, 965 och 966 i *Psalmer i 2000-talet*, flera melodier från Taizé. Under fastan sjungs inte halleluja; istället kan en annan lämplig sång användas med respektive sön- och helgdags föreslagna vers, t.ex. antifonerna till sv. ps. 656, 657, 658, 659 eller 667. Ett annat alternativ är att under fastan sjunga en psalm.

Om en gradualpsalm sjungs bör denna inte vara alltför lång; den riskerar då att slå sönder enheten i ordets liturgi. Psalmen bör väljas efter de för dagen aktuella texterna och predikan: i dem lovsjunger eller mediterar vi över det förkunnade budskapet. Psalmen kan föra vidare epistelns tema eller leda över till evangeliet.

EVANGELIET

Evangeliet är höjdpunkten i ordets liturgi, där Kristi ord och handlingar förmedlas till oss: "Ordet blev människa och bodde ibland oss" (Joh 1:14). Under evangeliet och ev. evangelieprocession står församlingen upp i vördnad för Kristi ord. Som understrukits ovan bör evangeliet läsas från samma plats där de första texterna läses och predikan hålls.

En diakon eller assisterande präst kan läsa evangeliet, annars läses det av huvudcelebranten. Om evangeliieboken är placerad på altaret går den som ska läsa evangeliet dit, tar boken och bär den högt och tydligt till den plats där evangeliet ska läsas. Ljusbärare går före men inget kors, eftersom evangeliieboken är den centrala Kristussymbolen.

Den som läser evangeliet uppmanar församlingen att upplyfta sina hjärtan och introducerar evangeliet, och kan därefter såsom en bön göra

korstecknet med tummen över inledning av evangelietexten och på sin egen panna, mun och hjärta. Efter läsningen sjungs eller läses "Så lyder det heliga evangeliet". Den sjungna acklamationen markerar tydligare än den lästa evangeliets karaktär av höjdpunkt i ordets liturgi. Efter evangeliet kan den som läst tyst be "Må ditt ord, Herre, utplåna våra synder" och samtidigt kyssa evangelieboken. Efter avslutad läsning lämnas evangelieboken kvar på ambon.

Efter evangelieläsningen kan ett halleluja sjungas (förutom i fastan).

PREDIKAN

Predikan är insatt i det liturgiska sammanhanget av ordets läsande, bön och lovsång, som *ett* av momenten i ordets liturgi. Genom sin längd eller sin utformning får den inte brytas ut ur detta sammanhang. Önskvärt är att predikan kan börja direkt efter evangelieacklamationen, utan inledande böner; även klädbyten i samband med predikan bör undvikas. När predikan sker från predikstol och evangeliet inte kan läsas där, kan det vara nödvändigt att den föregås av en kort psalm eller körsång.

Om predikan utgår från en alternativ predikotext, bör texten läsas inom ramen för predikan för att inte bryta strukturen i ordets liturgi.

Det är lämpligt att låta predikan följas av en längre tystnad för stilla bön och eftertanke. Eftersom predikan alltid behandlats som en fri form, i samband med vilken även sång kan förekomma, är det också möjligt att omedelbart efter predikan, före trosbekännelsen, sjunga en psalm. Den kan väljas så att den sammanfattar och avrundar dagens förkunnelse. När predikan sker från predikstol torde det i många fall vara en praktisk nödvändighet att psalmen sjungs omedelbart efter predikan, för att undvika att prästen står kvar i predikstolen under trosbekännelsen eller måste förflytta sig medan den läses.

TROSBEKÄNNELSEN

Trosbekännelsen är ett svar på Herrens tilltal i hela ordets liturgi och inte bara på predikan; den inleds av prästen, som har sina händer sammanförda. I samband med nattvardsfirande används enligt allmänkyrklig praxis företrädesvis dess nicenska form. När dop eller konfirmation firas i samband med mässan, läses trosbekännelsen i sin apostoliska form i dop- eller konfirmationsordningen. Trosbekännelsen utelämnas normalt i vardagsmässan.

PLACERING AV PÅLYSNINGAR

Tillkännagivanden efter trosbekännelsen bör i görligaste mån undvikas. Om man behöver meddela församlingen någon inför den kommande veckan, kan det ske före välsignelsen. Meddelanden om vart kollekten går lämnas lämpligen direkt före den psalm under vilken man tar upp kollekt. Pålysningar om döpta, vigda och döda bör undvikas, men deras namn kan nämnas i kyrkans förbön. Allmän information kan lämnas i skriftlig form, på anslagstavla eller utdelade lösblad.

KYRKANS FÖRBÖN

I kyrkans förbön utövar församlingen sin prästerliga uppgift att be för alla människor. Den bör arbetas fram lokalt; något fullständigt förslag till förbön för varje söndag ges därför inte i detta missale. Förbönen kan präglas av dagens ämne och av kyrkoårstiden. För varje sön- och helgdag finns förslag till förbörens inledning samt en avslutande bön.

Prästen inleder kyrkans förbön och håller sina händer sammanförda fram till den avslutande bönen som beds med lyfta händer; vid det avslutande "Genom Jesus Kristus ..." förs händerna samman. Övriga böneintentioner kan läsas av diakon eller förebedjare från ambon eller annan hörbar plats.

Kyrkans förbön kan ges en fast struktur, där man i tur och ordning ber för 1. kyrkan, 2. världen, 3. de nödlidande och 4. den egna församlingen. I den sista avdelningen kan även bön för dem som begärt församlingens förbön infogas samt för dem som döpts, ingått äktenskap respektive avlidit (då anges bara namn, inte persondata). Varje böneavdelning kan följas av en stunds tystnad och/eller en böneacklamation. I ett mindre sammanhang kan hela bönen eller varje böneavdelning mynna ut i en stunds fri bön. Förbönen, inkl. den avslutande bönen, riktas i sin helhet konsekvent antingen till Fadern eller till Sonen.

MÅLTIDEN

Eukaristins liturgi innebär att vi "firar vår Frälsares åminnelse". Det är viktigt för ett levande eukaristifirande att prästen är förtrogen med och har mediterat igenom den inre logiken i nattvardsliturgin. Liksom Jesus vid den sista måltiden "tog, tackade, bröt och gav", tar vi brödet och kalken

(offertorium), tackar (eukaristisk bön), bryter brödet (brödsbrytelsen) och ger respektive tar emot (kommunion).

Den djupare innebörden i det som sker är ett helgande. Vi bär fram, tillreder och ställer våra gåvor inför Guds ansikte. Över gåvorna lovsjunger och tackar vi Fadern genom Sonen i den helige Ande, åberopar Kristi löftesord och ber om Andens helgande av gåvorna och av oss själva. Genom Kristi ord och den helige Andes kraft helgas gåvorna, så att vi genom dem får del av Kristi kropp och blod.

Eukaristin är en *måltid* och bör till det yttre ha en tydlig och enkel måltidskaraktär, som ska präglas av gemensam bön, lovsång och tillbedjan.

ALTERNATIV PLACERING AV HERRENS FRID

Övergången från kyrkans förbön till måltiden kan gestaltas som en fridshälsning (denna bortfaller i så fall före O Guds lamm). Att inleda eukaristins liturgi på detta sätt blir ett tecken på att församlingen firar en försoningsmåltid för hela världen, där försoning med Gud inte kan skiljas från försoning människor emellan. Prästen, eller diakonen, introducerar fridshälsningen med några ord (se mässordningen). Prästen breder ut armarna och hälsar "Herrens frid vare med er", varpå församlingen kan svara "Och med din ande". Hälsning utväxlas mellan gudstjänstfirande med handslag eller omfamning. Därefter intonas offertoriesalmen.

TILLREDELSEN (OFFERTORIUM)

Under offertoriet kan en psalm sjungas. Denna bör understryka skeendet: frambärande, tillbedjan, lovsång, allmän nattvardsanknytning. Den kan även väljas för att fungera som en för hela ordets liturgi sammanfattande sång. När kollekten tas upp och bärs fram tillsammans med nattvardsgåvorna under psalmen, måste den vara tillräckligt lång.

Altaret dukas för måltiden av prästen, en diakon, en assisterande präst eller en ministrant. Kalk och paten kan bäras fram till altaret från ett kredensbord; på så sätt markeras skillnaden mellan ordets och eukaristins liturgi. En mindre linneduk, *corporale*, bredds ut mitt på altaret.

Nattvardsgåvorna som ska bli Kristi kropp och blod (bröd, vin och vatten) samt kollekten bärs därefter fram till altaret av några ur församlingen såsom församlingens offertorium. I stället för oblater kan annat bröd av vete användas. Det är en fördel om nattvardsbrödet är så

stort att brödsbrytelsen blir ett verkligt brytande av bröd: "vi är en enda kropp, för alla får vi del av ett och samma bröd" (1 Kor 10:17). Det vin som används bör vara av god kvalitet, men behöver inte vara särskilt alkoholstarkt när mässan firas ofta.

Brödet läggs på patenen; om patenen är för liten, kan brödet också läggas direkt på corporalet. När brödet lagts på patenen, kan prästen vid altarets mitt hålla upp patenen några decimeter och be "Välsignad är du, Herre, världsalltets Gud ...". Därefter placeras patenen på corporalet. Sedan vinet hållts i kalken bör det enligt allmänkyrklig sed blandas med vatten (en symbol för hur vi förenas med Kristus i eukaristin, jfr bönen i mässordningens offertorium nedan; jfr också Joh 19:34). När vin och vatten blandas i kalken kan prästen tyst be "O Gud, du som underbart har skapat människan ...". Därefter kan prästen vid altarets mitt hålla upp kalken några decimeter och be "Välsignad är du, Herre, världsalltets Gud ...". Kalken ställs därefter på corporalet. Offertoriet är ett avskiljande av det bröd och vin som ska helgas. Därför placeras endast det som ska konsekreras på corporalet. Oblatask och vinkanna bör ställas på kredensbordet, så att det bröd och vin som ska bli Kristi kropp och blod kommer i fokus på altaret.

Måltiden är en helhet från offertorium till kommunion. Prästen bör konsekra så mycket som krävs för den aktuella mässan och undvika att konsekra mer i efterhand.

När nattvardsgåvorna tillretts kan prästen tvätta sina händer (lavabo) som en symbol för sin längtan efter inre rening och be "Två mig, Herre, från min missgärning, och rena mig från min synd" (Ps 51:2). En kanna med vatten, en skål att hålla i samt en torkduk kan i sådana fall placeras på kredensbordet innan mässan börjar. Om en ministrant tjänstgör kan denne komma fram med detta till prästen vid altaret; i annat fall kan prästen tvätta sina händer vid kredensbordet.

När bröd och vin placerats på altaret, kollekten burits fram och psalmen är sjungen kan offertoriet avslutas med en bön som, i anslutning till söndagens tema, uttrycker att Gud må ta emot och förvandla de framburna gåvorna. Den pekar därför också fram mot det som följer i nattvardsbönens tacksägelse och församlingens kommunion. Bönen ersätter den fasta formulering som finns föreslagen i HB. Prästen ber bönen med lyfta händer; vid det avslutande "Genom Jesus Kristus ..." förs händerna samman.

DEN EUKARISTISKA BÖNEN

Den eukaristiska bönen (nattvardsbönen) – som i HB kallas prefation och nattvardsbön – utgör en enda sammanhängande bön. Missalets text har redigerats för att denna enhet ska komma fram tydligare.

Både om bönens struktur och dess innehåll råder en påfallande internationell konsensus, som tar sig uttryck i såväl ekumeniska dokument som olika kyrkors liturgier. Den består i allmänhet liksom i Svenska kyrkans ordning av:

Inledande dialog.

Prefation och acklamationen Helig.

Den eukaristiska bönens fortsättning med:

Epikles (bön om Anden) över gåvorna;

Instiftelseorden och acklamation;

Anamnes (åminnelse);

Epikles över församlingen och bön om frälsningsverkets fullbordan;

Doxologi (avslutande lovprisning);

Det gemensamma "stora amen".

Bönen i detta utseende står i omedelbar kontinuitet med den judiska måltidspraxis som Jesus anknöt till vid instiftandets tillfälle och som efter Jesu exempel övertogs av den apostoliska och efterapostoliska kyrkan. Tidigt i fornkyrkan fick också bönens namn tjäna som karaktäristik av hela det kristna nattvardsfirandet: eukaristi – tacksägelse/lovsägelse. Det är också i huvudsak den eukaristiska bönen som tyder och anger perspektiven kring nattvardsfirandet.

I eukaristin firar vi *åminnelsen* av Kristi död och uppståndelse. Han själv och allt han gjort för oss och hela världen blir närvarande här och nu. Kristus, vår himmelske överstepräst, ber för oss i himlen. I bön och lovsång håller vi fram allt han gjort för oss inför Fadern. I nattvarden innesluter Kristus oss i sitt eviga offer och ger oss del av allt som det innebär: försoning och frid, den helige Andes fullhet, försmaken av det eviga riket, den nya skapelsen, delaktighet i hans gudomliga liv.

Den eukaristiska bönens inledande dialog har i HB ett fakultativt tillägg inom parentes, "(Låt oss) tacka Herren, vår Gud". Med tanke på att prästen i det som följer på Kristi uppdrag är allas språkrör, bör uppmaningen till tacksägelse inkludera honom själv. Det ger också prästens uppmaning mindre

karaktär av kommandorop. Parentesen har därför i detta missale tagits bort.

Bönen har efter Helig alternativa fortsättningar. Tillsammans med de i ett allmänkyrkligt perspektiv mest tillfredsställande alternativen i HB finns ett antal modellböner från skilda tidsepoker och traditioner. Här finns också ett par alternativ som är speciellt lämpade för mässa med barn respektive ungdomar.

Bönens enhet och den gemensamma delaktigheten i hela nattvardshandlingen kommer tydligt till uttryck om församlingen står upp från "Upplyft era hjärtan ..." fram till kommunionen.

Prästen ber hela nattvardsbönen med lyfta händer, förutom vid följande moment. Under åkallandet av Anden (epiklesen) hålls händerna bredvid varandra, med handflatorna nedåt och utsträckta mot brödet och vinet på altaret. Prästen kan göra ett korstecken över bröd och vin vid angivet ställe i mässordningen. Vid instiftelseorden håller prästen i bröd respektive kalk och kan efter läsandet av Kristi ord hålla upp (elevera) bröd respektive kalk för församlingens vördnad. Under församlingsacklamationerna (Helig m. fl.) hålls händerna sammanförda. Vid den avslutande lovprisningen (doxologin) kan bröd och kalk lyftas samtidigt över altaret i en tydlig höjdpunkt.

HERRENS BÖN

Prästen förblir stående och ber bönen med lyfta händer; vid den avslutande lovprisningen, "Ty riket .../Ditt är riket ...", förs händerna samman.

BRÖDSBRYTELSEN

Brödsbrytelsen inleder själva måltiden. Brytandet hör egentligen samman med användandet av ett enda nattvardsbröd. Man bryter för att kunna dela det enda brödet. Brödsbrytelsen symboliserar därför enheten i Kristi kropp (1 Kor 10:17). Handlingen har också tidigt förknippats med Jesu död: brödets nedbrytande associerar till Jesu offerdöd på korset (Joh 1:29, Heb 9:14, Upp 13:8). Momentet är i HB fakultativt och det kan ifrågasättas om det bör ingå när små oblater som inte bryts används, eftersom tydningsorden ("Brödet som vi bryter är en delaktighet av Kristi kropp. – Så är vi, fastän många, en enda kropp, ty alla får vi del av ett och samma bröd") så markant kopplar ihop kyrkans och Kristi enhet med det *brutna* brödet.

FRIDSHÄLSNINGEN

Om fridshälsningen inte växlats vid offertoriet, breder prästen ut armarna och hälsar "Herrens frid vare med er", varpå församlingen kan svara "Och med din ande". Därefter kan en fridshälsning utväxlas mellan gudstjänstfirarna med handslag eller omfamning. Prästen, eller en diakon, kan introducera hälsningen, t.ex. med orden "Låt oss räcka varandra handen som ett tecken på att vi vill leva i frid med varandra" eller "Låt oss ge varandra fridshälsningen".

O GUDS LAMM

O Guds lamm är egentligen en sång under brödsbrytelsen. Brödsbrytelsens samband med kommunionen kommer tydligt fram om brödet bryts först under O Guds lamm. Det är också möjligt att under sången ge församlingens vördnad för det offrade Lammet ett tydligt fokus genom att hålla upp det konsekrerade brödet och kalken.

KOMMUNIONEN

Prästen, tillsammans med ev. assisterande präst och diakon, kommunicerar antingen först eller sist. När ämbetsbärarna kommunicerar först – vilket är praxis i alla de stora kyrkorna – markeras att församlingen firar mässan under prästens ledning, samtidigt som prästen inte ger vidare utan att själv först ta emot och därigenom tydligare ses som en i församlingen med samma behov som övriga.

Församlingens kommunion sker i form av obruten kommunion eller i duklag. Vid obruten kommunion lämnar man sin plats vid altarringen omedelbart sedan man tagit emot sakramentet. Den obrutna kommunionen kan ordnas som kommuniionsprocession. De som distribuerar står då i koret. Den övriga församlingen går i procession fram – gärna under gemensam sång – tar stående emot först brödet och sedan kalken och återvänder därefter. Vid stora nattvardsgångar kan flera sådana kommunionstationer finnas i kyrkan.

Barn eller vuxna som kommer till nattvardsbordet utan att kommunicera välsignas. Det kan ske antingen genom att man gör ett korstecken med Kristi kropp respektive blod över kommunikanten och uttalar distributionsorden eller genom att den präst som distribuerar brödet lägger handen på huvudet och ber t.ex. "Ditt dops Gud bevare dig till evigt liv" eller "Herren välsigne dig och bevare dig"; den som

distribuerar kalken säger och gör då ingenting.

Prästen har ansvaret att konsekra så mycket bröd och vin som behövs för mässan. Om brödet och vinet under kommunionen ändå håller på att ta slut, bör i första hand bröden brytas och vinet spädas med vatten (dock utan att vinet tar smak av vattnet). Skulle det till slut inte räcka kan prästen i nödfall konsekra mer, t.ex. med den formulering som finns i mässordningen.

Vid obruten kommunion ordnas nattvardskärnen sedan alla tagit emot sakramentet. Därefter säger prästen "Vi har tagit emot Herren Jesus Kristus, hans kropp och hans blod bevara oss till evigt liv" (eller annan formulering). Vid bruten kommunion upprepas dessa ord istället vid slutet av varje duklag, följt av "Gå i Herrens frid". Därefter ordnas nattvardskärnen; detta kan med fördel göras under gemensam sång.

Man gör en klar skillnad mellan konsekkrat (dvs. det som vid offertoriet avskilts och över vilket den eukaristiska bönen uttalats) och icke konsekkrat. Det konsektrade brödet förvaras i en särskild behållare för detta (denna placeras i tabernaklet, om sådant finns) eller konsumeras. Konsekkrat vin konsumeras av prästen, patenen rengörs över kalken, vatten hålls i kalken och konsumeras och kalken torkas ur. Detta kan ske efter kommunionen eller efter mässans slut. Skulle en bit av det konsektrade brödet ha blivit "delvis konsumerat", t.ex. av en sjuk som tagit det i munnen men inte förmått svälja, kan det läggas i en skål med vatten tills det upplösts, därefter hålls vattnet ut i piscinan eller på kyrkogården. Har missödet skett utanför en kyrkolokal läggs lämpligen brödet försiktigt i en torkduk och tas sedan med till sakristian.

Kalken, patenen och det hopvikta corporalet kan ställas undan, om ett kredensbord finns i koret.

BÖNEN EFTER MÅLTIDEN

Efter att nattvardskärnen har ordnats, förblir prästen vid altaret eller går tillbaka till sedilian. Bönen efter kommunionen kan föregås av en stunds tystnad. Därefter ber huvudcelebranten – inte assisterande präst eller diakon (som inte är gudstjänstledare) – bönen med lyfta händer; vid det avslutande "Genom Jesus Kristus ..." förs händerna samman.

SÄNDNING

Mässan avslutas med lovsång och välsignelse. Vi sänds ut i vardagen med Herrens frid för att där frambära oss själva "som ett levande och heligt offer som behagar Gud" (Rom 12:1).

Prästen förblir på den plats varifrån bönen efter kommunionen leds. Om man behöver meddela församlingen något inför veckan eller kommande söndag, kan det ske efter bönen.

Mässans sändning har två olika alternativ. I det första alternativet föregås välsignelsen av Lovprisningen (*Benedicamus*); denna utelämnas under fastan. Efter välsignelsen följer slutpsalmen som sammanfattar gudstjänsten och därför bör vara kort. Den kan vara en lovpsalm, eller innehållsligt knyta samman gudstjänst och vardag, eller ha en eskatologisk ton. Församlingen kan förbli stående även under slutpsalmen. Om sändningsorden "Låt oss gå i frid" eller "Gå i frid ..." används, bör de följa direkt efter välsignelsen, före slutpsalmen.

I det andra alternativet blir välsignelsen som mässans sändning tydlig, då välsignelsen och de avslutande sändningsorden ("Låt oss gå i frid" eller "Gå i frid och tjäna Herren med glädje") kommer omedelbart före postludiet. Välsignelsen föregås här av en lovpsalm som alltid bör sjungas stående, som ett tecken på såväl församlingens tacksägelse som dess villighet att gå ut med budskapet.

Välsignelsen läses av prästen med händerna upplyfta mot församlingen (jfr Luk 24:50) fram till omnämmandet av Treenigheten då korstecknet görs över församlingen.

Prästen lämnar koret under slutpsalmen (första alternativet) eller postludiet (andra alternativet). Om mässan inletts genom procession med kors- och ljusbärare etc., sker det genom en utgångsprocession. De som deltog i ingångsprocessionen deltar också i den avslutande processionen. De kan visa altaret sin vördnad på samma sätt som vid ingångsprocessionen.

SÄRSKILDA FUNKTIONER

DIAKONEN

Det vigda diakonatets uppgift är att leda och synliggöra hela kyrkans diakonala uppdrag: att i ord och handling förkunna Guds kärlek. I varje mässa finns diakonin med som ett oundgängligt perspektiv. Diakoni och liturgi hör därför oupplösligt samman. Detta samband tydliggörs när diakonen tjänstgör i mässan. Nedanstående liturgiska anvisningar för diakonen ansluter till västerländsk liturgisk praxis.

I liturgin är diakonen inte främst en assistent till prästen, utan tjänstgör som diakon. Detta markeras när diakonen bär alba och stola. Stolan läggs över vänster axel och hålls samman på kroppens högra sida. Över detta kan diakonen också bära dalmatika.

I en ingångsprocession går diakonen tillsammans med övriga som genom vigning avskilts för att tjäna Guds folk. Diakonens plats är före (assisterande präst och) huvudcelebranten. Om evangelieboken bärs in i processionen, kan diakonen bära den. Evangelieboken blir då ett tecken på att ord och handling hör ihop. Boken bör hållas högt, så att alla kan se den. Den kan placeras stående eller liggande mitt på altaret fram till evangelieläsningen, eller placeras direkt på ambon för att användas under alla textläsningarna. Diakonen kan visa altaret sin vördnad på samma sätt som prästen och kan sitta vid sedilian.

I ordets liturgi kan diakonen läsa höjdpunkten: Kristi ord i evangeliet. Därigenom understyrks att Kristus kommit mitt ibland oss som vår tjänare och att evangeliet är Guds befriande ord, det glada budskapet till en värld som längtar efter försoning. Diakonen kan under sången

före evangeliet be om prästens välsignelse. Prästen kan välsigna med följande ord: "Må Herren rena ditt hjärta och dina läppar så att du rätt förkunnar hans heliga evangelium. I Faderns och Sonens och den helige Andes namn." Om evangelieboken finns på altaret går diakonen dit och bär sedan boken till den plats där evangeliet ska läsas. Läsningen introduceras och avslutas på sedvanligt sätt av diakonen.

Kyrkans förbön och ett väl gestaltat offertorium gör det diakonala motivet i mässan påtagligt, inte minst om diakonen har en central roll i skeendet. Diakonen kan be förbönen (prästen bör dock som gudstjänstledare inleda och avsluta den) eller en del av förbönen. Diakonen kan också efter förbönen meddela vart dagens kollekt går. Med sin närhet till förbönen kan denna pålysning understryka sambandet mellan bön och handling.

Under offertoriet kan diakonen duka altaret med corporale, kalk, paten etc., ta emot nattvardsgåvorna (bröd, vin och kollekt) om dessa bärs fram av församlingsmedlemmar samt även lägga upp bröd på patenen och hålla vin och vatten i kalken. Genom att duka kärlekens bord på detta sätt knyter diakonen samman vardagens måltid med nattvarden. Prästen går därefter inför altaret och ber offertoriets böner.

Under nattvardsbönen kan diakonen stå snett bakom prästen. Diakonen kan sjunga eller säga "(Därför firar vi detta) trons mysterium" samt lyfta kalken vid den avslutande doxologin.

Sedan prästen hälsat församlingen med Herrens frid, kan diakonen uppmana församlingen att hälsa varandra. Det blir då tydligt att fridshälsningen inte är prästens tillönskan, utan ett tecken på att församlingen är en försonad gemenskap som ska förverkliga Kristi frid i kyrkan och världen.

Under det att O Guds lamm sjungs kan diakonen delta i brödsbrytelsen.

Vid kommunionen distribuerar diakonen oftast kalken, det Kristi blod som inte bara symboliserar Kristi utgivande utan också hans fortsatta försörjning av kyrkan, som utrustas för världens skull. Efter avslutad kommunion kan diakonen duka av altaret.

Sändningen är början till "liturgin efter liturgin", Guds tjänst i vardagen. Det är därför naturligt att det är diakonen som efter välsignelsen sänder ut församlingen med orden "Gå i frid ..." (eller motsvarande). Om dessa ord är de sista som yttras i mässan, understryks hela församlingens diakonala uppgift och hur mässan faktiskt hör samman med vardagen.

MINISTRANTERNA

Ministrarer kan delta i mässan och utföra särskilda liturgiska uppgifter. Deras närvaro är ett uttryck för kyrkans karaktär av heligt folk och bidrar till gudstjänstens grundläggande gemenskapskaraktär. Såväl äldre som yngre församlingsmedlemmar kan anförtros uppgiften som ministrant; uppgiften bör inte reserveras för ungdomar (konfirmander). Ministranterna bör vara iförda liturgiska kläder som påminner om dopdräkten. Detta kan vara talar med kort röcklin, långt röcklin, alba eller konfirmandkåpa.

Ministranternas uppgifter kan variera beroende på församlingens traditioner, söndagens festgrad samt i vad mån diakon eller assisterande präst tjänstgör. De vanligaste uppgifterna torde vara att bära kors och ljus i processioner. Även när andra föremål bärs i processioner kan detta göras av ministranter (evangeliebok, standar el. dyl.). De kan också hjälpa till med andra uppgifter, t.ex. att hålla missalet för prästen vid kollektbön, förbön och bönen efter kommunionen eller att assistera när altaret dukas för måltiden och när kärnen dukas undan efter kommunionen. Om rökelse används i mässan, sköter en ministrant den.

Vilka än uppgifterna är behövs kontinuerlig övning och undervisning för ministranterna, liksom för alla som agerar i liturgin, så att en inre förståelse samspelar med en yttre skicklighet.

RÖKELSE

Rökelse kan användas under högtidliga mässor som ett tecken på hur församlingens böner stiger upp mot himlen som ett offer (jfr Upp 5:8; 8:3-4). Rökelse kan användas:

1. I ingångsprocessionen och för att vörda altaret genom berökning under ingångspsalmen.
2. För att vörda evangelieboken före läsandet av evangeliet.
3. Under offertoriet för att välsigna gåvorna och församlingen och för att vörda altaret.
4. Vid konsekrationen för att vörda nattvardselementen.

Lokala förhållanden och kyrkorummets gestaltning bör avgöra under vilka av dessa moment som rökelse används. Olika rökelsesorter är också olika kraftiga i sin parfymering.

I den västliga kyrkan är det vanligast med ett bärbart rökelsekar med kedjor. Detta kar bärs av en särskild ministrant, turifern. I karet placeras ett tänt särskilt rökelsekol, på vilket själva rökelsekornen strös. Prästen kan då tyst be "Må du välsignas ✠ av honom till vilkens ära du ska brännas" och göra ett korstecken. Kornen förvaras i en särskild behållare. Denna kan bäras av en särskild ministrant som går på turiferens vänstra sida. Vid längre mässor kan ett nytt kol behöva tändas under gudstjänsten; turifern ombesörjer detta på lämplig plats, t. ex. i sakristian.

I procession hålls rökelsekaret i höger hand och svingas långsamt fram och tillbaka i samma riktning som processjonen rör sig. När församlingen, en person eller ett föremål incenseras (beröks) lyfter man rökelsekaret med vänster hand och fattar med höger hand tag mitt på kedjorna. Rökelsekarets lock bör vara upplyft en liten bit för att inte skramla mot den undre delen. Vänster hand hålls i brösthöjd, medan karet med högerhanden svingas mot den eller det som incenseras. När altaret incenseras, svingas karet med små, enkla rörelser mot altaret. När kors, evangeliebok eller annat föremål incenseras samt i samband med konsekrationen kan dubbelsvingar användas: två svingar i en följd och därefter en paus. Om det blir ett välklingande ljud, kan man låta karet slå emot kedjorna.

Ingångsprocession. Under klockringningen lägger prästen rökelse på kolet i rökelsekaret. Karet bärs av turifern som går först i ingångsprocessionen. Turifern går till altaret och väntar på prästen. Prästen visar altaret sin vördnad och incenserar det därefter. Vid ett fristående altare går prästen motsols ett varv runt det och svingar samtidigt rökelsekaret mot altaret. Ett kors i anslutning till altaret incenseras även det, vilket kan ske med tre dubbelsvingar. Vid ett väggfast altare incenseras först korset, därefter går prästen åt höger och incenserar altarets högra sida, återvänder till mitten, går

åt vänster för att incensera altarets vänstra sidan och återvänder slutligen till mitten. Rökelsekaret återlämnas till turifern. Karet kan därefter hängas på lämplig plats i koret eller bäras ut i sakristian.

Evangelieprocession. Under sången före evangeliet går turifern fram till prästen, som lägger på rökelse. Turifern går först i evangelieprocessionen, följd av ljus och den som ska läsa evangeliet, till den plats där läsningen äger rum. Efter orden "Så skriver evangelisten N." incenseras evangelieboken med tre dubbelsvingar av den som ska läsa evangeliet.

Offertorium. När bröd och vin är placerat på altaret, kommer turifern fram till altaret. Prästen placerar rökelse på kolet och incenserar därefter gåvorna med tre dubbelsvingar (mot mitten, åt vänster och åt höger). Därefter incenseras altaret på samma sätt som vid mässans inledning. Därefter kan turifern, eller diakonen, i tur och ordning incensera prästen (vid altaret), ev. assisterande präster (vid deras platser) och hela församlingen (som då står upp; turifern står framför altarringen/altaret).

Konsekration. När rökelse används under konsekrationen lägger turifern på rökelse och går under Helig tillsammans med två (eller flera) ljusbärare mitt framför altaret, där de knäfaller. Herrens kropp och blod incenseras vid respektive elevation, vilket kan ske med tre dubbelsvingar. Turifern och ljusbärarena förblir knäfallande under hela kanonbönen, fram till församlingens Amen. Därefter går de tillbaka innan Herrens bön påbörjas.

I *utgångsprocessionen* går turifern bakom kors och ljus. Rökelsekaret kan antingen bäras i processionen utan att svingas eller lämnas kvar på sin plats.

OLIKA TYPER AV MÄSSOR

VARDAGSMÄSSA

När mässan firas på vardagar förkortas ordningen, utan att väsentliga moment utelämnas. Inledningen och avslutningen kan förenklas, medan mässans två tyngdpunkter bevaras. En vardagsmessa bör alltså ha en ordets liturgi med minst två läsningar och en eukaristins liturgi med fullständig eukaristisk bön, inkl. prefation och Helig. Den ordning som HB anger för veckomässa – beredelse följd av eukaristins liturgi – rekommenderas här inte, eftersom läsandet av Guds ord endast tjänar som underlag för syndabekännelsen. Läsningen av Guds ord i sin egen rätt ska aldrig försummas.

En vardagsmessa behöver inte sjungas, utan kan med värdighet firas som en läst messa. Antalet psalmer kan också begränsas; man kan t.ex. sjunga enbart en offertoriepsalm.

SAMLING

Vardagsmässans inledning har i princip samma utformning som i högmässan. Alternativen med kyrielitania (alt. II, s. 257ff. i *Missale*) eller litania (alt. IV, s. 266f. i *Missale*) är särskilt lämpliga för vardagsmässan. *Gloria och Laudamus* utgår normalt, men kan sjungas på särskilda helgondagar samt i veckan efter Juldagen respektive Påskdagen.

GUDS ORD

I ordets liturgi bör minst två läsningar förekomma (gammaltestamentlig text eller epistel samt evangelium) om inte särskilda pastorala skäl

föreligger. Psaltarpsalmen efter den första läsningen och sången före evangeliet kan utföras på samma sätt som i högmässan, eller så kan endast ett av dessa moment förekomma. Om kyrkans förbön utelämnas i vardagsmässan, bör förböner inkluderas i nattvardsbönen.

MÅLTIDEN

Det är angeläget att måltiden i alla mässor behåller samma struktur som i högmässa och att helheten i den eukaristiska bönen markeras. Även i vardagsmässan bör därför prefationen sjungas eller läsas. O Guds lamm kan växelläsas mellan präst och församling.

SÄNDNINGEN

Vardagsmässans sändning kan ansluta till alt. B, med eller utan lovpsalm. Används alt. A kan *Benedicamus* utelämnas; även slutpsalmen kan utgå.

TIDEGÄRD OCH MÄSSA

Laudes eller vesper kan kombineras med mässan på följande sätt:

Mässans samling utgörs av tidegårdens ingång, hymn och psaltarpsalmer.

Ordets liturgi gestaltas med två texter, åtskilda av tidegårdens responsorium, följt av kyrkans förbön (med en bön om syndernas förlåtelse).

Eukaristins liturgi följs fr. o. m. offertoriet. Efter kommunionen sjungs eller läses *Benedictus* respektive *Magnificat*, därefter bönen efter kommunionen.

Sändningen består endast av välsignelse med sändningsord.

MÄSSANS LÄSNINGAR OCH BÖNER

För vardagsmässan finns i EB och HB inga anvisningar vad gäller textläsningar och mässans proprium. I kapitlet "Texter för vardagsmässor" ges förslag till textläsningar, psaltarpsalm och (halleluja) vers före evangeliet. Under Julens och Påskens firande, med tillhörande förberedelse- och efterfirningstid, anknyter detta förslag till respektive kyrkoårstid. Under kyrkoårets "gröna" tider följs istället ett evangeliums framställning av Jesu liv och verksamhet. En annan möjlighet är att använda den gångna söndagens läsningar (fast en annan årgång).

I allmänhet kan den föregående söndagens böner användas för vardagsmässan.

HELGONEN

Vardagsmässan bör vara en plats där vi påminner oss om att vi är ett Guds folk genom alla tider, med martyrer och helgon som gått före oss på trons väg. Vi erinrar oss dem och ber att deras förebild ska "väcka oss till ett helgat liv så att vi inte bara firar deras minne utan också följer dem i tro och goda gärningar" (kollektbönen på Alla helgons dag). Deras biografier kan utnyttjas för mässans inledning eller i förkunnelsen.

Helgonkalendariet i detta missale har i görligaste mån harmoniserats med andra kalendarier i bruk på svensk mark (främst med *Tidegården. Kyrkans dagliga bön*) samt med den svenska almanackan. Helgondagarna har två olika firningsgrader: dagar med egna böner och läsningar samt dagar där läsningar och böner hämtas från ett gemensamt material. För de förra dagarna finns också en kortare biografi för helgonet; för helgonbiografier, se även t.ex. Catharina Broomé, *Efterföljare* (Stockholm 1978), Kjell O. Lejon, *Helgon* (Uppsala 1998), Adalbert Engelhart, *Helgonkalendern* (Ängelholm 1995) och Carl Henrik Martling, *En svensk helgonkrönika* (Skellefteå 2001).

MÄSSA AD ORIENTEM

I celebration *ad orientem* styrs rörelserna av liturgins riktning mot öster. Prästen är vänd mot öster (mot altaret) vid böner och lovsånger och fungerar då som församlingens språkrör. Vid uppmaningar till församlingen (t.ex. "Låt oss be") eller vid förmedling av ord från Gud (t.ex. välsignelsen) är prästen – i sin egenskap av just präst – vänd mot väster (mot församlingen).

Också när mässan firas *ad orientem* kan det vara lämpligt att ordets liturgi ges samma självständiga roll som i celebration *versus populum*.

SAMLINGEN

Prästen befinner sig under hela inledningen vid altaret. Beredelsen kan ske nedanför korttrappan.

GUDS ORD

Se ovan, ordets liturgi under modellen *versus populum*. Om det av praktiska skäl är nödvändigt eller önskvärt, kan prästen leda ordets liturgi

från altaret. Under mässans första bibelläsningar är prästen i så fall vänd mot ambon.

MÅLTIDEN OCH SÄNDNINGEN

Vid altaret.

KONCELEBRERAD MÄSSA

Det fornkristna bruket att de närvarande prästerna tillsammans celebrerar mässan under ledning av en av dem (huvudcelebranten, HC) har återupptagits i många kyrkosamfund. Handlingen uttrycker kyrkans och presbyteriets enhet i och kring eukaristin. Det är som medlem av gudsfolkets prästerskap som den enskilde prästen gör liturgisk tjänst.

När mässan koncelebreras måste huvudcelebranten och koncelebranterna (KC) agera som en gemenskap och uppfattas som en enhet. Rörelserna i rummet, gester etc. bör samordnas, utan att uniformiteten överdrivs. När huvudcelebranten står respektive sitter bör koncelebranterna göra detsamma (förutom när huvudcelebranten predikar).

Huvudcelebranten måste tydligt framstå som den som leder den aktuella gudstjänsten och har sin plats vid sedilian, om sådan finns. Koncelebranterna bör vara synliga utan att skymma altaret och kan ha sina särskilda platser bakom eller på ömse sidor om altaret. Om bara en eller två koncelebranter deltar kan de sitta vid sedilian.

Även den liturgiska klädseln bör lyfta fram såväl prästerskapets enhet som huvudcelebrantens funktion som gudstjänstledare. Koncelebranterna kan bära enklare mässhakar i kyrkoårets färg eller vita mässhakar, medan huvudcelebrantens mässhake har kyrkoårets färg. Om bara en mässhake finns, använder koncelebranterna alba/röcklin och stola. Ett alltför brokigt och splittrat intryck bör undvikas.

I mässans inledning deltar koncelebranterna i ingångsprocessionen och går närmast före huvudcelebranten. De visar altaret sin vördnad på samma sätt som huvudcelebranten. En av koncelebranterna kan predika i mässan. Dessutom kan en av koncelebranterna, framför allt om ingen diakon är närvarande, bära evangelieboken i ingångsprocessionen, läsa evangeliet och duka altaret inför måltiden.

När altaret är dukat, ställer sig koncelebranterna vid altaret, jämt fördelade på huvudcelebrantens båda sidor. Koncelebranterna deltar företrädesvis i den eukaristiska bönen på nedanstående sätt (markeringar är också utsatta i bönen). När koncelebranterna läser eller sjunger ett parti tillsammans med huvudcelebranten måste de göra detta med låg röst – närmast viskande – för att huvudcelebrantens röst tydligt ska gå fram.

Prefationen och avsnittet efter Helig fram till epiklesen (bönen om Anden) beds av huvudcelebranten ensam.

Epiklesen beds av huvudcelebrant och koncelebranter tillsammans. Koncelebranterna håller, liksom huvudcelebranten, sina händer bredvid varandra, med handflatorna nedåt och utsträckta mot brödet och vinet på altaret; endast huvudcelebranten gör korstecken över bröd och vin. Instiftelseorden beds av huvudcelebrant och koncelebranter tillsammans. Under Herrens ord håller koncelebranterna fram höger hand, med handflatan uppåt, riktad mot nattvardselementen. När huvudcelebranten visar Kristi kropp och blod sin vördnad, kan koncelebranterna göra detsamma genom att buga.

Avsnitten efter Trons mysterium läses – beroende på avsnitt – av huvudcelebranten eller en koncelebrant ensam, eller av huvudcelebranten och koncelebranterna tillsammans. Avsnitten kan också läsas enbart av huvudcelebranten. När huvudcelebranten eller en koncelebrant ensam ber ett avsnitt sker detta med lyfta händer medan övriga präster håller sina händer sammanförda. Vid partier som läses gemensamt har alla lyfta händer.

Den avslutande doxologin läses eller sjungs av huvudcelebranten tillsammans med koncelebranterna. Om huvudcelebranten lyfter patenen/brödet, kan en koncelebrant lyfta kalken. I övrigt är händerna sammanförda.

Koncelebranterna kommunicerar samtidigt som huvudcelebranten. De koncelebranter som inte deltar i nattvardsdistributionen återvänder till sina platser. En koncelebrant kan hjälpa till med att ställa i ordning nattvardskärlen efter kommunionen, men bör inte överta huvudcelebrantens roll som gudstjänstledare genom att be tackbönen.

Före utgångsprocessionen kan koncelebranterna visa altaret sin vördnad genom att buga.

Skrivet om *Missale*:

[Missalet är] lättläst och tydlig – och rik på synpunkter och material inför det som är församlingens främsta uppgift: Att fira gudstjänst till den Treeniges ära. ...

Redaktionskommitténs medlemmar delar med sig av sin pastorala kunskap och inriktning till de tänkta brukarna av denna utgåva på ett sådant sätt att det rimligen kommer att ge anledning till många samtal om hur präster, diakoner, kyrkomusiker och företrädare för kyrkvärdarna och gudstjänstgrupperna skall gestalta sitt ansvarstagande för församlingarnas mässfirande. Rimligen måste detta missale också bli ett tungt vägande inlägg i kyrkokansliets pågående översyn av 1986 års kyrkohandbok; redaktionskommittén vill själv se sin omfattande arbetsinsats som »ett konstruktiv bidrag» i den processen. ...

Detta nya missale innehåller en rikedom av material. Det bygger på en bred allmänkyrklig bas och har sin grund i redaktionskommitténs liturgiskt pastorala hängivenhet. I bästa mening är det en gåva till församlingarna att användas utifrån deras lokala förutsättningar.

Gunnar Weman
ärkebiskop emeritus